

NEZNANJE, NEVINOST (IZABRANI AUTOBIOGRAFSKI FRAGMENTI)

Prof. dr. Ibrahim Kajan

I. HIT GODINE 1969.

POBOŽNE PJESME BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH MUSLIMANA

Poetski luk prve „muslimanske panorame“ u socijalizmu

Godina od koje je veća polovica prošla nanijela je, osim „Al Sajaba i kamene vaze“, jedan posebni izdavački kuriozitet, koji će zasigurno bilježiti buduće povjesnice bošnjačkog pjesništva. Do mojih ruku pristigla su iz Sarajeva dva primjerka prve sustavnije panorame bosanskog pjesništva, islamom nadahnutog, pod naslovom *Pobožne pjesme bosansko-hercegovačkih Muslimana*. Priredio ju je, kako je i naznačeno u knjizi, Rešad Kadić, a objavilo Starješinstvo islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije u Sarajevu. Međutim, ovi primjerci pripadaju naknadno doštampanom tiražu od ravno 4000 primjeraka, jer je prvo izdanje izašlo s proljeća, jednostavno planulo! Ali, za mene je ovaj doštampani tiraž posebno važan. Važan mi je zbog male razlike od prvotiska, zbog jedne „ispravke“, jer smo u njega ušli i nas dvojica iz Zagreba, Enver Čolaković i ja. S mojom se pjesmom *Hadždž*, ova prva „antologija“ muslimanskog pjesništva u socijalističkoj Bosni i završava, kao najmađim autorom.

Kako je došlo do te razlike između dva štampanja istog, prvog, izdanja? Početkom septembra slučaj je htio da sam ušao u onu malu aščinicu u sklopu čitaonice Medžlisa IZ u Tomašićevoj 12, u vrijeme kad obično nema nikoga osim aščije Šabana. Međutim, tako je sjedio – nagnut nad nekim papirima – Alija Nametak. Nisam ga prije tog dana nikada „uživo“ susreo. Prepoznao sam ga, ali nesiguran, upitah, je li to on. Tako smo popili prvu zajedničku kahvu u životu. (Drugu i posljednju, popit ćemo u Sarajevu). Rekao mi je da je poslom u Zagrebu, da je redaktor Pandža-Čauševića prijevoda *Kurani-Kerima* koji će uskoro izaći u ogromnom tiražu, u „Stvarnosti“. „Ali, dodade, radio sam sa Rešadom Kadićem na izboru i priređivanju *Pobožne poezije*, jednog ozbiljnog panoramskog uvida u naše duhovno pjesništvo. Knjiga je rasprodana čim je izašla, pa smo je odlučili odmah doštampati. Možeš li mi večeras doniti dvije-tri svoje pjesme?“

Imao sam u džepu novu pjesmu, izvadio sam je i pružio mu je. Pročitao ju je. Pogledao me i rekao: „S njom ćemo završiti knjigu...”

Krajem oktobra knjiga mi je bila u ruci. U njoj je uzdignut poetski luk od 400 godina. Zatvorio sam ga svojim stihovima, nepredviđeno!

Salih o Tinu, a Tin o „najradosnijem danu Muse Ćazima Ćatića“

Pred bifeom „Blato“ u Masarykovej susrećem Saliha. „E baš dobro – veli - volio bih da nešto pročitaš, jedno moje sjećanje.,,

U „Blatu“, na zidu nasuprot ulaza, velika kaširana „kafanska“ fotografija veličine „metar sa dva“ Tina Ujevića i studenata, mladih pjesnika.... a uz njega, ovaj moj sugovornik, baš taj Salih Alić sa zidne fotografije. Fotografija prikazuje jedan od bezbrojnih trenutaka iz vremena kad su bili nerazdvojni intimusi, iz kojih će biti zapamćene Salihovom rukom zabilježene misli i anegdote vezane za svog intelektualnog mentora i vinskog prijatelja Tina Ujevića.

Sjedamo ispod zidne fotografije, a Salih sporo vadi presavijene papire sa svojim tekstom. „Da pročitam ili da mi ispričaš?“ – smijem se. U bifeu i nije neka naročita svjetlost. „Pa dobro, ne moraš sve čitati, ali ovaj dio gdje Tin priča o Musi Ćazimu Ćatiću... S Tinom sam imao dogovor da se oko devet sati nađemo u Starom gradu, pred Lotrščakom... – kaže Salih ne spominjući godinu – te da posjetimo prijatelja doktora Aleka Milera. Ali Miler je već otišao iz kuće, pa smo se zaputili, po sitnoj kiši, prema stubama koje silaze na Mesničku ulicu. Tin je zastajkivao, osvrtao se, kao da nešto traži... – Požurivao sam ga zbog kiše, ali on ni habera! Elem, kaže mi: Gledam ne bi li prepoznao kuću u kojoj sam stanovao s Musom Ćazimom Ćatićem. Kad smo već u gradu Zagorkinih vještica, neće biti na odmet da i ti vidiš tu kuću gdje smo nas dvojica živjeli puno prije prvog svjetskog pokolja...”

Hajde, čitaj ovaj dio, upire mi kažiprstom gdje trebam početi: „Tin me proveo kroz nekoliko ulica tražeći kuću, u kojoj je stanovao sa svojim prijateljom Ćazimom. Ali toj hižici nigdje ni slike ni prilike. „Sve se to promijenilo. Ni traga starom Gornjem Gradu. Kuće su od onog doba rasle, rasle i narasle za kat, dva više. I vrag ga odnio, sada se – kao da je od onog doba do danas prošlo tisuću godina, ne mogu sjetiti tog kućerka!

Svratili smo u „Lotrščak“ na „fileke“, kaže Salih, a Tin mu nastavlja priču: Prozori na toj kućici bili su toliko niski, da se kroz njih svaka hulja mogla uvući. I jedne subote, pod konac jeseni, nagovorio me Musa Ćazim Ćatić, da otiđemo u krčmu u Mesničku ulicu, gdje su se svaki dan predvečer gornjo i donjogradske lakrdijaši, hulje i vucibatine i burgijaši skupljali. Iako mi se nije išlo poradi nekih meni „nedoraslih znalaca“, prihvatio sam Musin poziv. Krčma je bila puna. Plinske svjetiljke jakosti mjesečevog svjetla na livadi, prosipale su se po nama i dvorani svoj

zelenkasti sjaj, pa smo izgledali kao strašila, kao mrtvaci ustali iz grobova da održe seansu dozivajući duhove živih. Među ostalima bio je tu i poznati vinopija, grlati Rudo Štagljar, novinar i pokretač nekoliko „tulumaških“ oglasima izdržavanih novina. Taj čovjek po svojoj tjelesnoj prilici naličio je više na neko mitološko biće, nego na dvonošca. Urlao je, da ga se čulo čak do Streljačke ulice. Ćazim je, kao neka sramežljiva djevojka, sjedio do mene i pobojavao se, da iz ovog džumbusa ne ispadne batinom po glavi, kako se je često znalo dogoditi u toj jazbini kultur-strahoraća.

Kada su se duhovi ovih živih mrtvacu malo umirili, začuo se jedan glas. Čovjeka koji je sjedio u pročelju sastavljenih stolova. Rekao je, da je šala već na pretek i da treba prijeći i na ozbiljan razgovor, da nam ta večer ne bi bez plamena znanja u čiru ugarka prošla. Ja sam se vrpolio na sjedalici kao na užarenoj plohi pećnice, čekajući što će ovaj velikan stiha i proze reći. Bio je to Antun Gustav Matoš. .. Nakon što je Tin skrenuo u ironičnu digresiju o Matošu, Salih ga „vraća“ na temu: Što se dalje zbilo u krčmi u Mesničkoj?

„Ono što se trebalo zbiti, zbilo se. Veliki meštar svih meštara slušao je „popijevke“ i pjesnika i nepjesnika. Grmjeli su pljesci, padale politre, i litre, gudilo se, dok nismo došli na red Ćatić i ja. Ja sam otkazao sudjelovanje recitiranja. Prepustio sam Musi moj nastup. Mladi Bošnjak (Ćatić je studirao pravo za Zagrebačkom sveučilištu) hrabro je počeo recitirati svojim divnim tenorskim glasom, u krčmi je nastala tišina. Riječi Ćazimove prosipale su se po tihoj i vonjem od duhana zadimljenoj mehani. Odgudio je dva soneta vrednija od dva tovara blaga. Snažan pljesak pozdravio je ovog grudobolnog mladića, pa mu je A.G.M. pristupio i poljubio ga kao svog rođenog u čelo s riječima: „Musa, ti si pred ulaznim vratima vrta, u kojem žive veliki talenti.“ Zatim su Musi pristupili i ostali štakori, a i neki iza susjednih stolova čestitajući Ćazimu. U taj čas pomislio sam: Ćazimov uspjeh je i moj uspjeh. Rekao mi je da mu je to najradosniji dan u životu.

Pilo se i pjevalo se sve dok neki kokot sa sjedala susjednog vrta nije upozorio na skoro svanuće... Dokotrljali smo se do stana. Gazdaricu nismo htjeli buditi, nego smo kroz poluotvoren prozor, kao tati, uvukli se sa ulice i napiti kao američki Indijanci, ne svlačeći se, svaki u svoj krevet legli.

„Svaka čast autoru!“ – zahvalih se Salihu na povjerenju, a i zbog dragosti koju sam osjećao u sebi slijedeći vizije što su mi se rađale u svijesti čitajući Salihove retke zabilježenog posredovanja o dvojici velikih pjesnika, Tinu i Musi.

„Ako ti se sviđa, molim te ponesi tekst Puliću, jer mi se ne da peti na treći kat u Haulikovoj gdje su propeli uredništvo.“

Zaboravljeni Hifzi Bjelevac

Pita me Nikola Pulić bi li mogao napisati pogovor „romanu“ *Muhamed* Hifzije Bjelevca. To je trebao biti njegov posljednji nedovršeni urednički posao u Zajednici pisaca Tin, (ali nije bio, strane u sukobu su našle kompromis?)... Napisati pogovor, bilo bi mi prvi put, osjećao sam se nespreman.

Pitao me imam li na umu nekoga ko bi znao na tu temu napisati, ne treba dugo, bilo bi vrijedno da Bjelevca izvučemo iz zaborava. Ne znam, kažem. A onda mi sinu ideja da bi jedan prilog Alije Isakovića mogao nadomjestiti prigodnu riječ o zaboravljenom piscu za koji mnogi misle da je davno umro.

Sjedimo u kutu, ispod velikih ogledala *Kavane Corzo*. Ovdje su obično pisci različitih generacija, posebno omiljeno mjesto starije generacije. Konobar nam je donio dva espresa. Kažem Nikoli: U oktobarskom *Životu* Alija Isaković je objavio jedan tekst između zapisa i intervjua s Hifzijom Bjelevcem. Ja ću pronaći taj broj, a ti napiši Aliji pismo, zamoli odobrenje da ga objaviš umjesto pogovora.

Tako je i bilo. Krajem godine Nikola je dobio Isakovićev odgovor, ja sam mu fotokopirao u knjižnici tekst Alijin „Zaboravljeni Hifzi Bjelevac“ i knjiga je otišla u slovoslagarnicu. Tog trenutka Hifzija je bio u 84. godini života. Posljednja knjiga, stihovi *Carica Azher*, objavljena mu je 1944. godine, prije 26 godina. *Muhamed* mu, u drugom izdanju, treba biti prva knjiga u „novoj državi“, nakon 28 godina od kako se pojavila. Dovoljno godina za zaborav. Dakako, uz podatak da te više niko nigdje ne spominje, ni historičari književnosti, ni popisi lektire, ni prigodni obljetnički tekstovi. Hifziju, do ovogodišnjeg zapisa Alije Isakovića nije niko spomenuo.

Razmišljam što se to desilo, pa da ga „iz čista mira“, takoreći čekajući minut do smrti, posjeti u aprilu ove, 1969. godine Alija Isaković? Njegov članak „Zaboravljeni Hifzi Bjelevac“ pročitao sam deset puta, i stalno isto pitanje: Zašto se ovako postupalo s najplodnijim bošnjačkim romanopiscem između dvaju ratova? I s njim i sa svim drugim?

„Preko trideset godina nije štampan. Zašto ga bosansko-hercegovački izdavači zaobilaze – ne znam. To može biti stvar slabog poznavanja ili loših namjera, pogotovo što je u pitanju biblioteka koja se zove „Kulturno naslijeđe BiH“

Ko je i površno poznao Aliju Isakovića, jasno mu je da je jako dobro znao odgovor na to pitanje koje – javno – (kao) sam sebi postavlja. Niko više nije bio dijete!

II. MAJEROV ZAGREB I ZAGREBAČKI MESDŽID IZ KOJEG SU CURILE VIJESTI O ONOM ŠTO SMO GOVORILI

Susreti u „Kavani Corzo“

Nedavni susret s Nikolom u „Kavani Corso“, pridodao je njegovoj putopisnoj knjizi *Krkom uzvodno*, koja je svakako produbila i obogatila moju ljubav za tim žanrom, još jednu: donio mi je na dar svoj prvi, netom izašli roman *Procesiju*.

Čitam posvetu i kod datuma se našalih: Sreća da *Procesija* nije *Večernji*, jer bih mislio da mi podvaljuješ nešto već staro! Danas je 1. studeni, majka me u današnji dan rodila, a u tebe - 14. listopada.

„Davno sam ti je ponio, ali ne nađoh te. Ali sam ti posvetu dobro iskitio, od srca“ - reče. - Nisam ni sanjao da će Onaj gore udesiti da je dobiješ kao rođendanski poklon, Božje čudo!“

Pročitavam posvetu: *Dragom kolegi i velikom prijatelju, pjesniku Ibrahimu Kajanu, da bude sretan na životnom putu. Nikola. U Zagrebu 14. 10. 1969.* Rijetko ko piše duže posvete od 4-5 riječi, ali Nikola je jednostavan i emotivan čovjek. U njegovom urbanom jeziku još se osjeća isijavanje arhaizirane leksike i akcenata zavičaja šibenskog zaleđa. Briljantno je napisao „roman o rijeci Krki“, a ne puki putopis, što je zapaženo u književnoj kritici. Iznenadila me tema *Procesije*, njezino četničko tematiziranje zločina počinjenih u Dalmaciji, o kojima, ruku na srce, nisam ništa ni znao. Nikoli je taj prostor sudbinski, prostor odrastanja, surov i traumatičan. Imao je 16 godina kad su mu četnici zaklali roditelje, i kad je postao partizanom. *Krkom uzvodno* markirao je mapu lirskog doživljaja svijeta, koja je to bila samo na površini, bez naznaka okrutnosti koje su se rasprostirale od ušća, do riječnog izvora, što mu je, licem okrenut, hodio. Smirujući u sebi sav gnjev viđenih zločina, oblikovao je tu nepodnošljivu moru u knjigu koja se sada našla na stolu.

Pita: Jesu li ti živi roditelji? – Jesu, kažem. Danas bih bio s njima. Majka bi savila zeljanicu, sjedila bi mi preko puta i pitala - *jesi li gladan u Zagrebu*. Otac bi mi spustio ruku na rame. - Kako se zovu tvoja majka i tvoj otac? - Majka je Hatidža, a zovu je Tidža. Otac, Ahmed. – Jesu li ti djedovi živi? – Nisu, ali čuvam uspomenu na njih imenom Ibrahim. – Po kojem djedu, po majci ili po ocu? – Po obojici. Po očevom, Ibrahimu Kajanu i po majčinom, Ibrahimu Bajramoviću. Kad otkrijem svoju genealogiju, ne samo da ćeš zinuti od čuda, nego ćeš se i zavaliti od smijeha!

„Dođi večeras sa Smailom na večeru, nagrdila bi me žena kad bi znala da ti je rođendan a da te nisam pozvao... „ – tako me Nikola pozvao na vlastiti rođendan. Pravdao je to činjenicom da sam sad ni na nebu ni na zemlji, da jesam u Zagrebu, ali da mi duh još luta starim domom u Hercegovini... Odnekud je znao!

Vjekoslav i Zora Majer, Dalibor Cvitan.... i Smaila s još nevidljivom Leylom

U „Korzu“ sam pozdravio Vjekoslava Majera. Sjedio je sa suprugom Zorom; pila je bijelu kavu i otkidala komadiće svježeg peciva. Okrugli stol je bio pored visokog središnjeg stuba zastakljena ogledalima, s dvije stolice i kožnim dvosjedom. Tu je već sjedio Dalibor Cvitan, tajnik Društva pisaca Hrvatske. Bio sam mladi član Društva, pa su me, čini se s radošću, pozvali da im se pridružim.

Cvitan me i predstavio slavlrenom pjesniku. Posebnu mi je ljubaznost pokazala gospođa Zora, tražeći od konobara dodatnu *belu kavu za mladog gospodina*. Njezina bijela košulja dosezala joj je okruglom kragnom do pola grla, nabrana poput fine draperije. Kosa, poput zifta, bila je prošarana sijedim vlasima. Kosa je bila ravna i snažno podrezana u ravni ušnih resica, kao i na čelu, u crtu, „kineski“, kako smo nekoć viđali u nijemim filmovima.

Na ulazu kavane pojavila se Smaila, u zimskom kaputu. Bio je mart, trudnoća se primjećivala. Cijelo je društvo pokušalo naći mjesto za nju, stolica je donešena, pljuštala su pitanja o stanju i budućnosti djeteta koje je najavljivalo svoj dolazak na ovaj svijet. Smaila je odgovarala, netom pristigla od liječnika koji ju je pregledao i ustvrdio da je s trudnoćom „sve u najboljem redu“. Cvitan me tiho upita jesmo li socijalno osigurani. Ne, nismo. Sve što sam radio, bilo je honorarno, a supruga mi je zapravo još i studentica. Dometnuo sam šapatom... da pregled košta 5000 dinara. „Dođi ujutro...“, reče.

Sutradan mi Cvitan napisa potvrdu o članstvu u Društvu, da sam profesionalni pisac, da se uzdržavam pisanjem, da čekamo bebu.... i uputi u Zajednicu umjetnika RH. Ta snažna preporuka, pokrenula je hitru proceduru! Već sam početkom mjeseca mogao otići u Tvrtkovu i podići naše zdravstvene knjižice!

Bio sam sretan. Ne toliko zbog sebe, koliko zbog majke i djeteta!

Islamska tribina dr. Sulejmana Mašovića

Često smo dolazili na tribinu koju je vodio dr. Mašović. Društvo mi je imponiralo, bilo je veselo i duhovito, a najduhoviti – on, neuništvi duh prof. Mašovića. Nikada me niko od njih nije upitao zašto ne klanjam, jesam li vjernik ili nešto slično. Bilo je toplo u tom prijateljskom, tolerantnom okruženju!

Uz sokove i kahve studenti su otvarali teme naše, muslimanske, nacionalne pripadnosti i sadržaja koje nismo mogli prispodobiti imenu: muslimanski jezik, muslimanska književnost, muslimansko slikarstvo.... a u javnom se prostoru već oblikovao, jer više nije mogao čekati, identitet samosvjesnog naroda. Pojavila se i druga knjiga o našoj autohtonosti, nakon Ćerićeve *Muslimana srpskohrvatskog jezika*, Atifa Purivatre, *Nacionalni i politički razvitak Muslimana*.

Naša samozatajena žudnja za samopotvrđivanjem dobivala je svoj oslonac i živost na predavanjima i razgovorima unutar čitaonice u Tomašićevoj 12. Ti su razgovori, bez dnevnog reda, izbacivali na površinu šture informacije saznavane od starijih intelektualaca kojih u zagrebačkom mesdžidu nije nedostajalo - o *Bašagiću* i *Beharu*, o *Gajretu* i *Narodnoj uzdanici*. Sjećam se sjete u riječima kojim je Seka Bajraktarević pričala kako je na avlijskim vratima, djevojkom, iščekivala poštara da joj donese „Novi Behar“ i žučeni nastavak *Sreće mladog Ljubovića*. Jednom se čulo: „Zašto mi ne bismo osnovali takav kulturni klub, nije zabranjeno, kultura pripada svima.“ Pripremajući povremene kulturne priredbe i obilježavanje datuma istaknutih pisaca iz prošlosti, nesvjesno smo „gradili kule u zraku“ i o „našim muslimanskim novinama“. Kad bi se god takvo što izgovorilo, pogledali bi u mene, očekujući da ću se baš ja prihvatiti tog posla, i novina i osnivanja prvog muslimanskog kulturnog kluba! Sudjelovao sam u pričama, spominjao svoje malo iskustvo iz rada rane mostarske mladosti, i sad, najnovije, zagrebačko. Nakane su bile inspirativne. Očekivali smo... *nešto, novo*.

Ali, iz tih nevezanih priča i „planova o novinama i klubovima“, razvit će se nešto sasvim neočekivano! Dok smo maštali i brbljali, vijesti su iz medžlisa curile i završavale na mjestima za koja nismo ni u snu pomislili.

Kratki izlet u Mostar

Finansije naše mlade porodice su kopnile poput lokvice u pijesku. Leyla se rodila u doba naše tjeskobe i neizvjesne budućnosti koja se svakog jutra obnavljala. Ali, tješili smo se da zdravo djeteta dugo spava i da ga još ne dodiruju vanjske brige.

Želio sam je pokazati roditeljima, pa odlučismo otputovati na kratki izlet u Mostar. Vlak je vozio dvanaest, a s čekanjem i presjedanjem na uskotračni u Sarajevu, ravno četrnaest sati. Našli smo slobodan kupe sa osamljenim starijim gospodinom u njemu. Vodili smo jedan od onih šturih razgovora neznana koji se pukim slučajem voze zajedno. U jednom me trenutku gospodin upita odakle sam. Kaže da pokušava odgonetnuti po našem govoru, ali ne ide... Rekoh da sam iz Mostara. – „A od kojih si?“, radoznalije će. – „Kajanov sam ja, Ibrahim Kajan.“ On, od iznenađenja, spusti ruku kojom je podbočio bradu i sponatano, gotovo veselo, ukliknu: „Ti si onaj zločesti Kajan!“ Tom sam njegovom reakcijom bio potpuno zatečen! Upitah: „Oprostite, a kako se vi zovete?“ – „Pintul, čuo si ti za kadiju Pintula, bezbeli.“ – „Kako ne bih čuo, vi ste otac moga najboljeg prijatelja iz Građevinske, Seje! Da, i Selme, i s njom se dobro poznajem, iz Kebinog Kluba mladih pisaca.“

Smijali smo se. Osjećaj... dragosti! Ono njegovo „zlokobni Kajan“ sam pripisao Sejinim i Selminim pričama o možebitnim mojim mladićkim ispadima...

S kadijom Pintulom razidoismo se na novoj Željezničkoj stanici. U neposrednoj blizini bila je moja adresa: Baloridina 60. U avliji majka, na česmi, s bokalom hladne vode. Vidjevši nas,

spusti ga u korito, zovnu oca i potrča nam u zagrljaj. Draga majka! Nije nas vidjela od vjenčanja u Mostaru. Uzela je Leylu u naručje... *Dodi ti svojoj neni*, pjevušila je mostarskim gugutavim riječima i ljubila je po zlatnoj kovrđavoj kosi.

Neka šuhva!

Jednoga jutra sam malo pokasno otišao na kiosk da kupim novine. „Oslobođenje“ i „Borba“ su bili rasprodani, pa sam se dvoumio između beogradskih, „Ekspres politike“ i „Večernjih novosti“. Bacio sam pogled na naslovnicu „Večernjih“ i za oko mi je zapeo veliki naslov: *Sejači šovinizma iz Beograda i Zagreba, str. 2*. Neka šuhva! Platih novine i odmah ih, pred kioskom, otvorih. Na drugoj strani, u vrhu, nađoh najavljeni članak. U podnaslovu spominju trojicu „sejača šovinizma“, srpskog generala, mostarskog profesora Hrvata i – čovjeka pod mojim imenom, „mladog pesnika Ibru Kajana“. S nevjericom preletih sve što nije o „pesniku Ibri Kajanu“, i pročitah: *„U toku prošle godine u Mostaru je bilo pokušaja razvijanja nacionalističke delatnosti u nekim muslimanskim intelektualnim krugovima, takođe pod uticajem sa strane, od istih takvih krugova iz Zagreba koji su za tu svrhu koristili mostarskog pesnika Ibru KAJANA. Kajan je bio jedan od nosilaca inicijative da se u Zagrebu, Sarajevu i nekim drugim mestima BiH formiraju muslimanski klubovi koji bi trebalo da konsoliduju redove islamsko-verske zajednice na rešavanju nacionalnog pitanja.*

Tako sam, „u neznanju“, ušao u kuću i rekao da u novinama ima nešto o meni, a to mi se nimalo ne sviđa. Pružio sam majki „Večernje novosti“ s datumom 30. septembra 1970.

Otac reče: „Pa ko to kaže! Policija, partija?“ Vratio sam se na početak teksta.

III. KADA TE POLITIČARI OPTUŽE, POSTANEŠ NEVIDLJIV I NEPOTREBAN

Pita me otac, kako rekoh, ko to govori o meni da sam dušmanin, je li partija, ili policija? Vraćam se tekstu.

Optužuje me, kažem smrknutom očevom licu, Miroslav Šulentić, predsjednik mostarske Općinske konferencije SSRN, u svom referatu podnešenom Predsjedništvu Republičke konferencije SSRN BiH, u Sarajevu, jučer održanoj.

„Šta si pisao sine, pa te napada taj Miroslav?“ – pitao me otac. „Nisam ništa pisao“, rekao sam. „Pa kako on to zna kad nisi ni pisao, pa onda nisi ni u novinama objavio? – ibretio se moj dobri Ahmed. Rekao sam mu da je „neko tajno prenosio „moje“ riječi, ali na način kako ih je čuo ili mu se učinilo...“

Materijal s te konferencije Predsjedništva RK SSRN BiH, distribuiran je, za sjednice, u široko članstvo. Jedna od takvih sjednica je bila i u našoj kvartovskoj Narodnoj fronti (carinskoj „Liri“), u kojoj je domaćica bila moja majka. Nikad mi nije rekla kako se osjećala i je li što čula kroz zatvorena vrata od onoga što su govorili o meni. U Arivu BiH je sačuvan taj spis...

“U okviru zamisli orijentacije za oživljavanje muslimanskog nacionalnog bića, Kajan je bio jedan od nosilaca inicijative da se u Zagrebu, zatim u Sarajevu i drugim mjestima BiH formiraju klubovi Muslimana u kojima bi se okupljali mladi intelektualci koji će, kako je on isticao, uložiti napore za konsolidaciju i efikasniji rad IVZ na nacionalnom pitanju. Kajan se zajedno sa još jednim brojem muslimana istomišljenika oslanjao na akcije ekstremnih nacionalista među muslimanskim intelektualcima u Sarajevu. Nagovještavao je i pokretanje književnog lista sa tematikom o muslimanskom duhu u jugoslavenskoj književnosti.”

Po nesreći (za mene!), tada je u opticaju bio najnoviji Takvim Starješinstva Islamske zajednice za godinu 1970. s dvije moje “programske” pjesme. Objava u Takvimu, ojačala je sumnju u moju spregu sa “ekstremnim nacionalistima”, odnosno njegovim glavnim i odgovornim urednikom, napadanim i prozivanim Husein ef. Đozom.

Na ulici me komšije i poznanici gotovo ne primjećuju. Ni carinski prijatelji. Vidim ja njih, naravno, iz daljine... Kad mi priđu blizu, okrenu se prema izlogu ili uđu u prodavnicu. Ili “ne čuju” moj pozdrav. Da, da, osjećaš da si potpuno nevidljiv.

Ali, jedini od prijatelja koji se iz daljine smijao i prijateljski mahao, bio je Ševkija Džiho. Nije ga bilo briga što će “svjedoci susreta” pričati!

“Ne znam šta bih rekao - kazao mi je - znam kako nastaju takve “informacije” i kako se serviraju. Znam i iz prve ruke šta se priča... Neki dan se susretoh sa Safetom Burinom (stariji profesor Više pedagoške akademije), ko zna šta su mu sve napričali! Veli mi, “ne bih ti preporučio da se viđaš s njim”. Razmišljam da odem do Krese, sekretara mostarskog Gradskog komiteta SK, on je razuman čovjek, da mu ja ponudim svoje viđenje stvari i da te uzme u zaštitu.”

Nakon 30 godina, prva knjiga H. Bjelevca! I prva bh. antologija

Tako smo u razgovoru došli do moje kuće. “Hajdemo popiti kafu, imam jednu knjigu za tebe...” Iz Zagreba sam ponio tek izašlu romansiranu monografiju Muhamed Hifzije Bjelevca, Mostarca za kojeg više niko nije znao. Muhamed je prvi put objavljen u Zagrebu 1942., a istodobno i posljednja objavljena knjiga za dugo, dugo vremena. Sad se, godine 1970., gotovo nakon punih 30 godina objavljuje prvi put neko od njegovih brojnih djela. Otvorio sam tu grafički lijepo uređenu knjigu, i na unutarnjoj naslovnici napisao posvetu školskom drugu Ševki Džihi. “Bio sam kod Hivzije, upoznao ga i predao mu 10 autorskih primjeraka. Stari pisac je

sjedio bolestan, u pidžami, bio je ganut. O tome sam napisao tekst, negdje ću ga objaviti...”, pričam Ševki dojmove koje ne zaboravljam.

“Ovu drugu ti ne mogu darovati, ali ću ti je pokazati. Stigla mi je iz Prištine...”

“Rilindja” je objavila albanski prijevod Tahmišćićeve antologije savremenog bosanskohercegovačkog pjesništva, prvu uopće nakon rata, naslova Suočeni sa svijetom (na albanskom: TË BALLAFAQUAR ME BOTËN. Antologji e lirikës më të re të Bosnjes e Hercegovinës 1919-1969). Ševko čita posvetu: Dragom prijatelju i pjesniku Ibrahimu Ibn Kajanu, Ali Podrimja – Prishtinë, 12. V. 1970.

Ševko je u II. razredu učiteljske škole bio vjerovatno najnačitaniji mladić. Profesorica nam je bila Elbisa Ustamujić, na samom početku radne karijere. Listajući Tahmišćićevu antologiju, “pretresali” smo njegov izbor, a pomalo i oko “pogaženog” materinskog jezika zastupljenih pjesama koje smo većinom poznavali i “uživo” pratili.

Polustoljetni bosanski pjesnički luk (od Hamze Hume do nekog Gorana Đapića) u albanskom izdanju, nešto skraćenom (33 pjesnika), od izvornog, sarajevskog (godinu dana kasnije, 1970.), ispunjavaju stihovi 45 pjesnika. Zanimljivo je da je Tahmišćić vrijeme poetskog moderniteta u BiH, otvorio s Humom, a ne recimo s Ćatićem ili Bašagićem, koje uostalom nijednom riječju ni na jednom mjestu i ne spominje. Posebno je, u knjizi koju lista prijatelj, vidljivo odsustvo Skendera Kulenovića (koji tada živi u Beogradu, kao i Vuk Krnjević, uvršten u antologiju). Ne treba ni spominjati da antologija ne zarezuje “zaboravljene” a žive, Saliha Alića i Envera Čolakovića. Još je zanimljivija doslovna poplava ekavskog “srpskohrvatskog” jezika u BiH. Tim i takvim jezikom su napisani uvodni esej antologičara Huseina Tahmišćića, a uz njegove pjesme, ekavske su i Saita Orahovca, Izeta Sarajlića, Mehe Rizvanovića, Mubere Mujagić, ali i niza pjesnika gotovo izravnih baštinka “najljepše ijekavice jednog Kočića, Ćorovića ili Šantića” (M. Žalica, S. Šantić, D. Trifunović, V. Nastić, recimo) ili, onih iz “njegoševske misli i jezika” (Karadžić, Milošević, Nogo, Vešović). Kako to danas izgleda čudno i nevjerovatno! Moćni miljenik vlasti - Tahmišćić!

U Tahmišćićevojoj antologiji Suočeni sa svijetom - za divno čudo! - pojavljujem se i ja, mlad i zelen, prvotnji! Pjesme mi se zovu: *Arabija druga* i *U očekivanju bijelog kralja*. Bezbeli, na mojoj slatkoj ijekavici.

Kako sam napisao pjesmu “Lenjin”

Živimo kod roditelja, sve manje vjerujemo da će nam se u Mostaru otvoriti neka radna perspektiva... Pismom sam zamolio tajništvo Društva književnika Hrvatske da mi pošalju pismenu ispisnicu zbog prijelaza u Društvo pisaca Bosne i Hercegovine. Rijetko izlazimo. Prijatelji su reducirani na minimalni broj. Ne želim ih dovoditi u neugodne situacije.

Pogledali smo film *Doktor Živago* po romanesknom predlošku Borisa Pasternaka sa Omarom Šerifom u glavnoj ulozi. Po gradu se pjevušila Živagova "Lara". Posjetio sam u Fejićevoj Radu Budalića, starog prijatelja. Kad, kod njega, novi sekretar sarajevskog Društva pisaca, Rajko Nogo! Od njega saznajem da se priprema plenum književnika, a i da mi je objavljen ciklus pjesama u "Životu". Kaže da su tu on, Radovan Karadžić i jedna pjesnikinja, u "radnom posjetu". Informiram ga da sam poslao Društvu aplikaciju za prijenos članstva iz hrvatskog u bosansko staleško udruženje. "Vidio sam", kaže. Nisu me zadržavali, pozdravio sam ih i izašao na Fejićevu. Eh, da, potom se popila i kahva, jer kod Rade ne bi ništa, na terasi hotela "Neretva", sa Džihom i njegovom zaručnicom.

U oktobru je "Sloboda" u saradnji sa Općinskom konferencijom SSRN, objavila konkurs za najbolju pjesmu posvećenu 100-toj godišnjici rođenja Vladimira Iljiča Lenjina. Nagrade su novčane, a prva – 70.000 dinara. Pokazujem Smaili, kažem: "Da im dignemo nagradu?" "Da napišeš najbolju pjesmu na svijetu, ne bi ti dali nagradu...", govori i smije se. Tekstovi se šalju pod šifrom. "Pokušaj!" – kaže i smije se. Napisao sam triptih pod naslovom *Lenjin*, a potpisao šifrom "Lara", nadahnut "Doktorom Živagom"! Ženskim imenom, odvuкао sam pažnju od sebe! Koverta je otišla.

Približavala se Nova 1971. Otputovali smo u Zagreb da je sa Smailinim roditeljima dočekamo.

Nakon povratka, u sunčanom i vjetrovitom danu, prelazio sam Carinski most. U susret mi je išao Mišo Marić. Zbog slučaja u "Abraševiću" bio sam krajnje distanciran. Zaustavi me kao da nikad ništa nije bilo. – "Znaš li da je Skender Kulenović u bolnici, na Bijelom Brijegu?"

Nisam znao. "Pitao je za tebe... Nego, onaj konkurs za pjesmu o Lenjinu je završen, nagrade podijeljene..." Gledao me pozorno, kao da želi pročitati moje skrivene misli. "Na svečanoj akademiji u Narodnom pozorištu uručene su druga i treća nagrada. Drugu je pokupio Srebren Dizdar, učeniku Gimnazije, a treću jedna učenica.

Nije otkriveno ko je napisao prvonagrađenu... Sumnjali smo da je ta pjesma, "Lenjin" možda i prepisana". Išao sam i Skenderu da mi pomogne. Misli da ima "nešto" tvog..., ali je na kraju rekao – "ne znam čija bi bila...". Pa znaš li ti ko je "Lara"? – pričao je i nije se znalo kad će završiti do tog izravno lansirana pitanja.

"Znam, to je moja supruga. Ona je ostala u Zagrebu, pa ću ja donijeti treću kopiju i podatke.... List "Sloboda", mada je u tri svoja broja pozivao "Laru" da se javi, nikada nije donio informaciju koju sam im predao: "Lara" je Smaila Kajan, kojoj su, preko mene, uručili 70.000 dinara. Ali, list nikada nije objavio taj podatak. Zašto? Novinar u redakciji mi je rekao: "Znaš šta, da ti Ibrahime dobiješ i Nobelovu nagradu, "Sloboda" to neće objaviti."

“Život” o srbiziranju “jezika u Bosni i Hercegovini”

Prije nego što je distribuiran dvobroj “Života” 11-12, za novembar i decembar 1970., buknule su polemike – bolje reći bezočni napadi na glavnog urednika Maka Dizdara. Taj je dvobroj plasirao skupinu tekstova autora koji su se odazvali pozivu redakcije da sudjeluju u anketi “Tradicijska, teorija i sadašnja praksa u primjeni književnog jezika u Bosni i Hercegovini”. Posebno nezadovoljstvo “praksom u primjeni književnog jezika u Bosni i Hercegovini” svojim su odgovorima izrazili dr. Muhamed Filipović, Veselko Koroman, Alija Isaković, Vitomir Lukić, Nikola Martić i Mak Dizdar.

“Praksa u primjeni” jezika iznevjeravala je bitna načela koja su kreatori Pravopisa srpsko-hrvatskog, odnosno hrvatsko-srpskog jezika donijeli. Pravopis je inaugurirao istočnu i zapadnu varijantu koje su, zapravo, funkcionirale kao jezici dvaju naroda, Srba i Hrvata. Utvrđeno je da je udio bosanske leksike u Pravopisom rječniku, sveden na neprimjetan minimum, da je brojne lekseme proglasio lokalizmima, tuđicama i arhaizmima. Za jezik u BiH govorilo se da je susretno i prožimanje “istočne i zapadne varijante” ali da se nipošto ne može tvrditi da je riječ o “trećoj bosanskoj varijanti”.

IV. HAJKA NA MAKU DIZDARA, HAJKA DO SMRTI

Zašto je časopis “Života” dvobrojem 11-12 za novembar i decembar 1970. postao ne samo razlogom oštrog napada, nego, iz današnje perspektive – i historijski bitan prilog suočavanju i otporu otvorenoj srpskoj jezičkoj kolonizaciji bosansko-hercegovačkog prostora? Jedna značajna skupina tekstova koje je polučila anketa urednika “Života”, predstavljat će – u kontekstu tog vremena – (i) svojevrsnu suprotivu jezičkoj kolonizaciji bosanskohercegovačkog prostora. Briljantni esej Maka Dizdara, prije svega po spoju znanstvene akribije i jednostavnog, nerijetko i vrlo duhovitog narativa, “Marginalije o jeziku i oko njega” (s kratkim osvrtom na historiju bosanskog jezika), prezentirao je sljedeće “stanje stvari” svake ozbiljnije analize: utvrđuje distinktivnu varijantu bosanske grafijske redakcije (bosančicu), prezentira neporecivu višestoljetnu kontinuiranu povijesnost u imenu (bosanski jezik), te ga najposlije prostorno situira na povijesne bosanske zemlje kao jedinstven jezik “zapisan” u lapidarnoj i administrativnoj praksi od ranog srednjeg vijeka do zalaza Austro-Ugarskog vladanja. Na taj prostor i jezičko naslijeđe, “mehaničkim djelovanjem izvana” medijskim i političkim instrukcijama, jezik u Bosni i Hercegovini se, posebno destruirao Novosadskim dogovorom Srba i Hrvata, te objavom njihove “zajedničke i jedinstvene pravopisne norme srpsko-hrvatskog jezika / hrvatsko-srpskog, budući da je i jezik srpskog i hrvatskog naroda jedinstven i zajednički (1956.)”.

Takav, zajednički jezik u kojem u najminimalnijem postotku sudjeluje i bosanska leksika, a u Pravopisnoj komisiji – zainteresiranih (Bošnjaka) nema.

Butum Bosnu i Hercegovinu zastupaju srpski dvojac – ijekavski “književnik Marko Marković” i ekavski “dr. Jovan Vuković, profesor iz Sarajeva”.

U “plemenitih” deset zaključaka, “sve boljim od boljeg”, od onoga “u svemu ravnopravnih izgovora, ekavskog i ijekavskog”, do “spriječavanja štetnih pojava samovoljnog “prevođenja” tekstova i (nužnosti) poštivanja originala autorskog teksta” – rijetko je u BiH išta od toga vrijedilo, nego je vrijedilo ono što je “naučno servirala” Katedra srpsko-hrvatskog jezika Filozofskog fakulteta u Sarajevu, kojoj je na čelu profesor najčišćeg ekavskog jezika, a uz njega još 70 posto zaposlenih govornika “istočne varijante srpsko-hrvatskog jezika”. Lektori, koje je odgojila ta katedra, neumorno prevode doslovno sve i svima - na “istočnu jezičnu varijantu”. Mak bilježi: Čak ni grah nije mogao ostati pošteđen ni u “Oslobođenju”, niti na Radio-Sarajevu. Nije mogla ni kuharica, morala je biti kuvarica, ni buha – i ona je buva. Mak spominje da je u nekoj “pjesmici napisano kako je ptica prnula sa grane, umjesto prhnula, a čemu su se od srca i zlorado smijala sva naša djeca”. Da nije lektora koje je poučio dr. Jovan Vuković, “ne bi nijednom živom novinaru naumpalo da naslov tv drame Kruh Čede Price prekraja u Hljeb u dva sarajevska dnevnika, “Oslobođenju” i “Večernjim novinama”. Tim izvanrednim tekstom Mak dokazuje, da se “bosanski jezik” na gramatičkoj i leksičkoj razini realizira na način jezika, a ne ni istočne ni zapadne varijante! Bosanski jezik je u “praksi” izmicao toj zamci, ali njegova pisana realizacija silom je zauzdana omčom i ultimatumom Zaključaka Pravopisa srpsko-hrvatskog jezika – da se autori i svi koji pišu, moraju opredijeliti za “istočnu ili zapadnu jezičku varijantu”, što se prevodilo u nacionalne markacije hrvatskog ili srpskog jezika.

Studija Veselka Koromana i zapažanja Nikole Marića, ilustrirana s bezbroj primjera (i) na sudbinama svojih vlastitih tekstova, pokazuju doslovno dušmanski tretman prema svakoj, i “najnevinijoj” riječi “zapadne varijante”, mada je i njoj kao i “istočnoj” – “*garantovana svetim pravopisnim zaključcima*”, ravnopravnost u govornoj i pisanoj upotrebi i javnoj distribuciji. Naravno da to nije bilo tako.

Hajka na Maka Dizdara, ostavka u upravi Udruženja pisaca BiH

Hajka na Maka započela je g. 1968., izlaskom *Starih bosanskih tekstova* Noginim i Vešovićevim odurnim “kritikama” u “Licima”. Sada je, objavom “Života” br. 11-12, dobila urnebesni zamah bjesnila mladih jurišnika. Predvodnici su joj sekretar Udruženja pisaca BiH Rajko Nogo i Novica Petković profesor s Filozofskog fakulteta. Hajka je potkopavala ne samo književni ugled Maka Dizdara i “ostalih oponentata”, nego je u pohodu na osvajanje institucija kulture u Sarajevu, putujući po Srbiji i Crnog Gori, na svakoj svojoj tribini, marljivo rušila lažima

da u “Životu” ne može niko objavljivati iz spomenutih republika, karikirajući ga kao “velikog hrvatskog pjesnika”, a Nikolu Martića “kao katoličkog”. O Maku su širili i klevete o njegovoj “domobranskoj, pa možda i ustaškoj” ulozi u vrijeme Narodno-oslobodilačke borbe.

Mak o tome progovara u ostavci na upravnu poziciju Udruženja pisaca BiH, na devet tipkanih stranica. Mak podsjeća da se s Nogom sukobio još dok je bio predsjednik tog Udruženja. “Oslobođenje” (16. januara 1971.) u objavljenim fragmentima ostavke citira Makove navode o Noginim samovoljama (o “odrezanom” paušalu za sekretarske poslove povišenim 200%, njegovim putovanjima i prijatelja mu Petkovića uz dvostruke dnevnice Udruženja i pozivatelja, o njihovim dugim boravcima u inozemstvu, skandaloznoj prodaji biblioteke Udruženja pisaca, samovoljne promjene Statuta, brisanjem s vrha “stambene liste” dugogodišnjih podstanara Nedžada Ibrišimovića i Nikole Martića, a na prvo mjesto stavljanjem “duhovnog učitelja” Novice Petkovića...) Atmosfera koju su Nogo i drugovi proizveli, rezultira ne samo ostavkama (ostavka na članstvo H. Tahmišića, na podpredsjedničku poziciju A. Vuletića), nego i odbijanjem, maltretiranjem i neprihvatanjem nekih književnika.

Mak piše: “Zbog teške atmosfere među kulturnim radnicima u Sarajevu, neki su književnici odlazili u Beograd i Zagreb tražeći bolju kulturnu klimu. Iz Beograda su se neki vratili, neki nisu. Iz Zagreba se nisu vratili Ladan i Idrizović, a ni R. Filipović, koji je i formalno morao bježati iz Sarajeva. Njima se pridružio i I. Kajan, ne vjerujući da će biti primljen u Udruženje u Sarajevu. Da je imao pravo, pokazao je i slučaj s mladim i talentovanim piscima Stanislavom Bašićem i Džemaludinom Alićem, koji zbog jedne grupice ljudi iz Udruženja, nisu postali njegovi članovi.”

Makova detaljno obrazložena ostavka u nekim se segmentima nadaže kao optužba jedne “jezgre političke konstrukcije”, traži zaštitu Udruženja – ali niko ne reagira. Začudo, ni Partija, koja je u svim drugim slučajevima odmah znala prepoznati nacionalizam. Svevideća Partija ništa ne vidi. Ne vidi OOSK Udruženja književnika Bosne i Hercegovine, ne vidi Gradski Komitet SK, ne vidi ni “bosanski Kardelj” Hasan Grapčanović. Najčudnije je da nacionalizam nije prepoznalo ni “Oslobođenje”, inače znamenito po optužbama “skretanja s linije...”

Crno dijete

Osjećaj bolne nelagodnosti i neprilagođenosti, nesigurnosti i osjetljivosti, formirao mi je separatno poetsko mišljenje o svijetu s kojim nisam znao što ću i kako ću. Nešto od tog osjećanja svijeta, naslutio je Duško Trifunović u popratnoj bilješci uz moju pjesmu Crno dijete u svojoj rubrici “Pjesnici u Magazinu” (Oslobođenje, 28. marta 1971.). Ta u “Oslobođenje” uvrštena pjesma, pridonijela je olakšanju, poput predaha, u plimi negativnih događaja. Duško zapisuje:

“Pjesnici se ne biraju po ključu i ne nastaju na takav način. Ali u Mostaru su se prije desetak godina, kao po ključu, počela izdvajati tri momka: Rade Budalić, Ivan Kordić i Ibrahim Kajan.

Svaki zanimljiv na svoj način, i formom i temom. Kajan je rijedak Mostarac koji ne opjeva Hercegovinu, on više misli na Arabiju – potom i po formi drukčiji od svoje “ključne trojke”. Ibrahim Kajan je nekoliko godina živio u Zagrebu a mislim da je sada ponovo u Mostaru.»

“Šimićevi susreti” 1971. s Makom Dizdarom

Čini mi se da je bio juni i da mi je posredstvom mostarske kućne adrese stigla pozivnica iz Drinovaca za “Šimićeve susrete”. U hotelu “Mostar” su konačili pjesnici na proputovanju za Drinovce. Tu sam pronašao znance iz Sarajeva i Zagreba, Daru Sekulić i mladog joj prijatelja, pjesnika Milana Nenadića, i, čini mi se, Željka Sabola. Društvo je bilo vedro, pa smo se dokasno veselili poput djece koja obaveza nemaju. Ujutro smo busom krenuli makadamskom cestom iznad Mostara, preko Žovnice i Lištice, u dotad anonimno selo u kojem su rođena slavna braća Šimić, Antun Branko i Stanislav. Manifestaciji je pribivao i njihov najmlađi brat, zagrebački odvjetnik Jerko, i 92-godišnja mati iz Drinovaca.

U Drinovicima sam upoznao Vladu Pandžića, mladog, uljudnog nastavnika u mjesnoj osnovnoj školi. Bili smo Vladini gosti u zbornici a učenici su nam čitali svoje pjesme i darovali školski list ispunjen dječjim duhom anđela i prizorima svoje Hercegovine.

Na seoskom trgu je bila podignuta tribina. Trg je bio potpuno ispunjen mještanima i gostima iz cijele Hercegovine, te uzvanicima, novinarima, slikarima i ostalom čeljadi bez kojih ovakvi skupovi jednostavno ne postoje. Okolo su se pokretale figure poznatih pjesnika. A onda žagor utihnuo; baršunastim glasom glumac nam je govarao... čovječe, pazi da ne ideš malen ispod zvijezda. Onda govori s nešto političke truhleži. Pa nepredviđeno obraćanje Marije Peakčić Žaje kao u ime Ljudevita Jonkea i Ive Frangeša, predsjednika Matice hrvatske i Društva književnika Hrvatske. I na naše iznenađenje, na tom javnom skupu, ona “prenosi pozdrave predsjednika Maku Dizdaru”.

Odjeci decembarskog plenuma Udruženja pisaca BiH (napada na Maku Dizdara i njegova ostavka u Udruženju bh. pisaca, ali i “Odgovora Lazaru Amidžiću” šestorice pisaca Hrvata (“Kada ćemo odgovoriti Grgi Gamulinu”), zvonili su u hrvatskoj javnosti, pa Marijin pozdrav i nije, na prvi pogled, djelovao neumjesno. Ipak, izgovoren ovdje, u Drinovicima, zazvučao mi je previše pokroviteljski, zaštitnički i paternalistički nad “sudbinom hrvatskog pisca Maku Dizdara”. Već i tim što se duh eseja “Marginalije o jeziku i oko njega”, nipošto ne bi uklopio u Makovo “hrvatstvo iz tehničkih razloga”.

Ne znam koliko je dana prošlo od "Šimićevih susreta", ali manje od mjesec, čini mi se. Vratih se doma baš nakon završena tv dnevnika. Majka mi reče: "Sine, evo javili da je umro onaj pisac što si stalno spominjao." Upitah: "Koji pisac?" "Dizdar", reče. "To si ti nešto krivo čula. Premlad je on za umiranje, tek mu je pedeset, pedeset dvije, tri godine."

Ali, majka je dobro čula. Mak je umro 14. jula 1971. Kako, zašto, od čega? – nisam ni znao ni slutio.

Mehmedaliji Maku Dizdaru

Na vijest o preseljenju njegovu u zemlju dobru

Ahret očekuje dušu Mehmedalijinu;

To se golub premeće u rujni mak

na zapadu-

Bože,

Zrno otrova sada je kriknulo;

Samac samlji biva

U rujnoj mrklini

Srpanjskih stećaka

To, zemljaci su samo

Što se susreću

U mrklini

Bože, neka se otvore željezna vrata:

Hipom, ruke njegove

Rišu

Zadnje znakove

Po zraku:

Slovo

Plno

Smrti

Mostar – Zagreb, 15 – 23. srpnja 71.

V. KAKO SMO PUTOVALI PREMA SAMIMA SEBI

Kad sam otvorio “Oslobođenje”...

Ne znam zašto mi je ostalo u sjećanju da sam kupio “Oslobođenje” u Čapljini, vraćajući se 29. januara 1971. iz Opuzena i Metkovića, gdje sam sudjelovao na *Prvim neretvanskim susretima*. Možda su *Neretvanski susreti*, što ih je organizirao Stjepan Šešelj, ipak bili ranije? Ali, bilo kako bilo, “pamtim” da sam sjedajući na svoje mjesto u busu, otvorio te novine velikog formata i na vrhu 8. stranice pročitao naslov složen velikim slovima: KADA ĆEMO ODGOVORITI GRGI GAMULINU? U podnaslovu je pisalo: “Odgovor grupe sarajevskih pisaca na pitanje Lazara Amidžića postavljeno na nedavnom plenumu Udruženja pisaca Bosne i Hercegovine.”

Pojaва ovog pisma, izazvana je neumjesnom a žestokom diskusijom (gosta-promatrača) Lazara Amidžića, funkcionera u Republičkom komitetu Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine. Širi kontekst Amidžićevih slapova optužbi članova Udruženja pisaca BiH *hrvatske nacionalnosti*, izvire iz bloka tekstova o jeziku objavljenih u “Životu” br- 11-12, 1970. Naime, u isto vrijeme kad je izašao *Život*, u zagrebačkoj *Kritici* br. 12, 1970, Gamulin je objavio članak koji zamjera bh.praksi da hrvatskim autorima zabranjuju “zapadnu jezičku varijantu a lektori je prevode u istočnu, te da u državnim institucijama gotovo i nema Hrvata”. Amidžić je zloupotrijebivši plenumsku tribinu pisaca, sipao otrovne žaoke po hrvatskim piscima – jer “šute i ne odgovaraju na laži Grge Gamulina”. “Kada ćete mu odgovoriti?” – grmio je misleći da će grmljavinom očitu nevaljalu djelatnost pretvoriti u “med i mlijeko” pozitivne prakse. (Zanimljivo je da se Grga Gamulin u istom tekstu pozitivno očitovao o “proglašavanju muslimana u naciju”, na što je uslijedila porcija “jezikove juhe” generala Franje Tuđmana, člana Matice hrvatske.) Ali, vratimo se “pismu sedmorice”.

Gotovo sve pretpostavke koje autori taksativno navode kao uvjete “kada će se moći odgovoriti Grgi Gamulinu”, sadržane su u esejima koje su u “Životu” br. 11-12, 1970., osobito u onima koje su potpisali Koroman, Martić i Lukić. Sedmorica autora će, kažu, odgovoriti:

- kada se između kulture i politike ne bude stvarala barijera koja onemogućuje otvorenu, iskrenu i argumentiranu razmjenu mišljenja s jasno deklariranih pozicija legalne nacionalno-kulturne pripadnosti;

- kada se kadrovska struktura u kulturnim institucijama, izdavačkim i glasilima javne komunikacije uskladi prema izbalansiranim nacionalnim interesima;

- kada se u jezičkoj praksi osjeti prisutnost zaključaka Simpozija o jezičkoj toleranciji, a lektori prestanu vršiti masakr nad zapadnom varijantom hrvatskosrpskog jezika (...);

- kada u otkrivanju kulturnog nasljeđa Bosne i Hercegovine preovlada sistematski , programski i eruditivan stil rada, otvoren prema čitavoj kulturnoj javnosti (...)

- kada bude potpuno jasno u čije ime Vi govorite, jer se ova sredina ionako uz velike napore odupire pokušajima kulturne kolonizacije sa različitih strana, pa mora vjerovati u vlastite snage za izlaz iz vlastite krize (...). Kad se te pretpostavke ispune, odgovorit ćemo Grgi Gamulinu.

U potpisu: *Stanislav Bašić, Veselko Koroman, Vitomir Lukić, Mirko Marjanović, Nikola Martić, Mile Pešorda i Vladimir Pavlović.*

Pismo u “Pismu”, a u pismu moje ime!

U toj polovici stranice, posebno je uokvireno i složeno drugo pismo, urednika Mugdima Karabega. Karabeg, za razliku od onih u “Vjesniku”, “Politike” i “Borbe”, objašnjava zašto je on, kao urednik, kasnio sa objavom u “Oslobođenju” puna 24 sata, i to u gradu gdje se događaj i zbio!

Pismo je bilo potpisano pisačom mašinom utipkanim imenima: *Stanislav Bašić, Veselko Koroman, Vitomir Lukić, Mirko Marjanović, Nikola Martić, Mile Pešorda i Ibrahim Kajan.*

Karabeg je zatražio od donosioca pisma Nikole Martića da se autori, uz utipkana imena, i vlastoručno potpišu. Nikola je otišao, ali se vrlo brzo vratio. Vratio se sa istim pismom, ali bez imena Ibrahima Kajana. Na “njegovom mjestu” je stajalo novo – ime Vladimira Pavlovića. Mugdim ga je (sada!) i objavio.

Nisam nikada smatrao da trebam reagirati na taj postupak, jer nikada nisam bio ni konsultiran, niti informiran o “odgovoru L. Amidžiću”, prema tome ni potpisan. Nisam ni bio na plenumu, a Udruženje pisaca je odbila moju prijelaznu aplikaciju u članstvo.

Naravno, pismo je trebalo gledati (kao i tekstove u “Životu”), u kontekstu *Deklaracije o položaju i nazivu hrvatskog književnog jezika* (1967) i odgovor na njega srpskih književnika *Predlogu za razmišljanje* – koji reafirmiraju svoje nacionalne jezike, hrvatski i srpski. U tom nezavidnom procjepu prava naroda, Bosna i Hercegovina, i posebice Muslimani s netom “priznatom nacijom” – našli su se u neizdržljivoj poziciji: kako imenovati svoj jezik?! Mak Dizdar je upravo tekstom *Marginalije o jeziku i oko njega*, osvrtnom na naslage bosanske pisane baštine – pisane bosanskim jezikom – šutljivoj javnosti izrekao ime našeg jezika. Podržavao sam upravo taj stav: neotuđivo je pravo svakog naroda da svoj jezik naziva imenom koje je sam odabrao i koje je historija potvrdila.

Propagandni partijski komiteti, koji se življe javljaju u pisanim i govornim medijima uoči samog popisa stanovništva, s lansiranim nacionalnim imenom *Musliman*, Makovu jasnu sugestiju nisu prihvatili. Nisu prihvaćeni ni prijedlozi da se vrati ime *Bošnjak*.

Na to bi se odgovorilo: *Bošnjaci su su bili i bosanski Hrvati i bosanski Srbi, ne možete vi (ime Bošnjaci) uzurpirati i prisvojiti ga samo za sebe*. Ali, narodu sa imenom Musliman – unaprijed je zapriječen povratak prava “naziva jezika bosanskog imena”.

Popis stanovništva 1971. Šta je govorio dr. Esad Ćimić?

Radovao sam se Popisu stanovništva. Napokon ću izbjeći izjašnjavanje o nacionalnoj neopredjeljenosti, kao većina od moje porodice, ali i kao Hrvata po ocu, ili kao Jugoslavena što mi se, srednjoškolcem, sviđalo kao neka supra kategorija, koja doduše ništa ne rješava. Popisna kategorija *Musliman u smislu nacionalnosti*, bila mi je sasvim u redu.

Ne mogu se sjetiti datuma zakazanog popisa. Ali, dobro se sjećam fragmenta emisije “Mozaik” bh. televizije! Nešto nevjerovatno i tempirano!

Čekam s majkom i ocem tu najavljenju i reklamiranu predizbornu emisiju. Središnji prilog je razgovor s prof. dr. Esadom Ćimićem. Nakon uvodnih razmatranja značaja popisa stanovništva, te nove nacionalne kategorije Musliman, voditelj će profesoru: “A kako ćete se vi opredijeliti...” Profesor: “I na ovom popisu upisat ću istu nacionalnost koju sam oduvijek pisao”. “Kako ste se pisali?”, neumoljivo će voditelj. Dr. Ćimić kaže: “Uvijek sam se pisao Hrvatom. A nacionalnost nije košulja, pa da je sad svučem i odjenem drugu. Vidite, moj brat se opredjeljivao kao Srbin i rekao mi je da će i na ovom popisu biti Srbin.”

Kao mlad čovjek nisam intimno osjećao te “zadane košulje”, osjećao sam ih makovski rečeno: “tehničkim”. Okrenuh se ocu: “Stari moj, kako ćeš se ti sutra izjasniti?” I dodah, želeći ga preduhitriti svojim stavom: Valjda Muslimanom, da prvi put budemo svi u porodici ono što jesmo, a ne kao dosad - ti Hrvat, i majka sa sestrama - neopredjeljeni, i brat Remzo – Hrvat, naravno i ja...”

Ocu nestade smješka s lica potamnijela bolešću. “Ne znam... Može li se pisati Hrvat – Musliman?” Zanimkao sam glavom. Tiho je dodao: “Za mene je najvažnije da sam musliman”.

Očeva tajna o tom kako je postao domobran

Moj je otac preselio na drugi svijet osam godina kasnije. Nakon džennaze, u večeri kad su u roditeljski stan prilazile komšije i rodbina, dođoše i tetka Džulba i njezin muž Muhamed Pajo. U kasnoj večeri, kad su se komšije razišle, Pajo će reći, meni i tužnim mojim sestrama: “Znate li kako se Ahmed našao u domobranima?” Vjerovao sam da je postao pozivom o regrutatiji redovne vojske u endehaškoj državi. Ali, Pajo ispriča nešto što nisam mogao ni sanjati:

“Ahmed je bio veseljak čovjek. Jednom se napio, i takav došao u ‘Liru’. Tamo je zakuhao

nešto s mladim ustašama, došlo je do oštre svađe... Ahmed je u jednom trenu podigao ruke i viknuo: Živio Staljin! Zatvorili su ga u Čelovinu. Posavjetovan je da će spasiti život ako se 'opravda pijanstvom i dobrovoljno potvrditi svoje hrvatstvo samovoljnim odlaskom u domobrane'. U domobranima je bio do kraja rata. S malo škole, bez zanata".

Spominjao je rad u Hotel "Bristolu", "kod Kalmana". Poslije rata učio je za bravara u jednoj radionici na Carini, gdje je danas "Elektro-Hercegovina". Početkom 50-tih godina, prešao je u Ložionicu Željezničke stanice. Bio sam još predškolsko dijete. Jedan prizor: Majka me pridržava i vodi - "da ocu odnesemo čisti veš u "Čelovinu". Zatvoren je. U Ložioni je, mjesec dana, izbio požar. Sumnja je pala na njega. Sumnjiv je i onako, bivši domobran. Vjerovatni reacionar koji je ostavio tinjajući smotak pucole natopljene mašinskim uljima... "Hoću li ga vidjeti?" – pitao sam majku. "Hoćeš, sine" – govorila mi je.

U polajini, na ulegnutoj zaravni (gdje je sada glavna pošta), zatekli smo stotine sirotinjski odjevenih, "škutora", rodbine, što su svojim u zatvoru donijeli isto što i moja majka. Veš, nešto kolača, duhan i čat. Ispunili su u polukrugu prostor pred meni nevidljivim željeznim vratima u sredini dugog dvorišnog zida zatvora. S vremena na vrijeme bi se vrata otvorila, stražar bi preuzeo paketić, ceker ili u platno zamotan sadržaj robijašu u pritvoru koji može trajati mjesecima. Ali, oca nisam mogao vidjeti. Klečao sam na koljenima na rubu te ljudske mase, vjerujući da ću možda oca ipak opaziti, između nogu tužne gomile. Ništa! "Ne plači..." majka me podigla i otresala s mojih pantalonica prah osušenog blata.

Nada se osmjehuje iz sve bliže blizine

Smaila je dobila prvo radno mjesto u "Dermi", vrlo skromno doduše, ali smo bili sretni. I moja se nada osmjehivala iz sve bliže blizine! Na nečiju sam preporuku primljen na mjesto referenta marketinga u Nakladnom zavodu Matice hrvatske. Direktor mi je bio poznati književnik Pero Budak. U listopadu 1971. sve je vrilo od političkih gibanja "masovnog pokretara" predvođenog Savkom Dapčević Kučar. Pokret nije bio usmjeren rušenju ni Partije ni Jugoslavije, ali je oslobodio nevjerovatnu nacionalnu energiju koju je Tito ugušio 1. studenog, na moj 27. rođendan – Savkinim izbacivanjem iz KP. Tog dana bio sam prvi put u Beču. I prvi put susreo dr. Smaila Balića, razgovarao s njim u uredu za socijalnu skrb koji je vodio s Teufikom Velagićem. I, zanimljivo, od umora zaspao sjedeći, dok je Smail pričao. Tu sam, u tom uredu, na radio Zagrebu, slušao o padu Savke Dapčević...

VI. S MUSINIM I BAŠAGIĆEVIM SARADNIKOM, ABDUREZAKOM HIFZI BJELEVCOM

Mislio sam: Dok su živi roditelji, bilo gdje da se u svijetu zateknem, znam da ću svaki put odgovoriti na ono pitanje prijatelja i komšija - „kamo si se to pripremio, kamo putuješ Ibrahime?“ „Putujem svojoj kući!“

Sada se toga samo sjećam. Odavno odgovaram drukčije. Izgubio sam *onu* kuću. Sad putujem samo u zavičaj. U njemu je pamćenje, bez mene. Ovo je nastavak...

Moj otac, Leylin djed Ahmed

Pred Novu 1971. otputovao sam iz Zagreba sa svojom malom porodicom roditeljima. Mada su imali unuka od svojih sinova i kćerki, posebno su se radovali Leyli, jer su nju ipak rjeđe imali priliku viđati. Kad smo je prvi put doveli, majušnu, činilo se da joj se djed najviše raduje i najviše oko nje devera! Prije njezina jutarnjeg buđenja, sam bi joj pripremao hapu od izgnječene banane i nekog dječjeg napitka, pa bi je strpljivo pitao do posljednje kašičice. Radio je to s uživanjem koje nikada, uz neki drugi njegov posao, nisam primijetio. Tada su radio-stanice do besvjesti emitirale Vajtinu „Lejlu“, a moja bi curica odgovarajući ritmu poigravala u dupku, dok bi je djed hranio. Hranio je i veselo se smijao pa i sam, uz nju, oko dupka tancao!

Baš tokom jednog takvog oćevog hranjenja unuke, došla je na „jutarnju kahvu“ moja tetka, oćeva sestra, srebrenokosa Džulba Kreso, tegleći u obje ruke mrežaste cekere s Tepe. Mada je daleko stanovala, na Brankovcu (u nacionaliziranoj rodnoj kući Alekse Šantića), uredno je obilazila svog starijeg brata Ahmeda. Upoznao je s nevjestom Smailom, i smješkajući se, upitah: „Bogati, kako ti se sviđa ova Zagrepćanka?“ Ona, kao da je znala da ću je to upitati, s nekom nonšalancijom odgovori: „A Bogami, bolje muško od blata, nego žensko od zlata...“ i poljubi je – na što smo se svi nasmijali toj nimalo nježnoj mostarskoj patrijarhalnosti u koju su muškarci uvjerali ne samo sebe, nego i žene. Po tom detalju, i danas pamtim taj posjet tetke Džulbe domu moje majke i moga oca.

Kad je došla večer, iz kofera sam, prvom lijepom prigodom, izvadio najnoviji broj „Republike“, decembarski, otvorio ga i tako otvorenog pružio svojoj majci. „Volio bih da ovo pročitaš“, zamolio sam je. „*Otpusni list*“, pročitala je naglas i upitno me pogledala. „Da, *Otpusni list*...“ Prihvatila je, popravila svoje naočale i ubrzo se udubila u lagano čitanje priče nedavno predane Stojanu Vučićeviću, a uvrštene izborom urednika Ivana Raosa. Strpljivo sam sjedio pored nje. Povremeno bi prekidala, pogledala me upitno i začuđeno, pa opet nastavljala. Kad je dovršila, sklopila je stranice časopisa, uzdahnula i gotovo ispod glasa rekla: „Ovo si pisao o ocu

kad je bio u „Čelovini“... Otkud ti ovo znaš?“ Iznenadio sam se njezinom pitanju, jer ja nisam „znao“, ja sam sve u davnoj dječjačkoj viziji „vidio“ kad sam klečao u prašini suhog blata na rubu gomile, želeći sagnut vidjeti oca između njihovih nogu...

„Tačno si napisao...“, rekla mi je. Jesam li je čuo? Izgovorila je te riječi tužnim svojim osmjehom.

Na stolic sam joj spustio i publicističko-romanesknu monografiju *Muhamed* našeg Mostarca o kojem nije znala ništa, Abdurezaka Hifzi Bjelevca. U koferu sam imao i „Hrvatski tjednik“ od 26. 11. 1971. u koji mi je Vlado Gotovac uvrstio zapis *Hifzi Bjelevcu u pohode*, moj svojevrsni pozdrav najstarijem piscu u Jugoslaviji, Hifziji, u tom trenutku.

Hifziji Bjelevcu u pohode

Hladni dan nije me spriječio da odem Hifziji Bjelevcu, u zagrebačku Ulicu Božidara Adžije br. 1. Vrata je otvorila gospođa Eleonare, supruga našeg književnika. Tipična Belgijanka: zahvaljivala se na lošem hrvatskosrpskom jeziku, za buketić zlatnih narcisa.

Hifzi je ležao. „Bolestan je i skoro uvijek leži. Već tri mjeseca nije izašao na ulicu...“ – govorila mi je Eleonare i uvela u veliku polupraznu sobu s krevetom i velikim, zastakljenim ormarom. Nudila mi je sjedalicu.

Pružajući ruku nekada slavnom romanopiscu, rekoh mu da sam i ja iz Mostara. Nije se iznenadio. Možda me nije ni čuo, ko zna... Pristao je na kraći razgovor povodom izlaska drugog izdanja njegova *Muhameda* u Zajednici pisaca Tin.

Spomenuh mu da sam nedavno kupio u jednoj antikvarnici njegov roman *Rene Logotitedes* (Sarajevo, 1919., izd. Novi vijek), te da sam pročitao i *Muhameda*.

Pitam ga raduje li ga činjenica da se dopada i mojoj, najmlađoj generaciji.

„Jasno, kazao je. Moja proza predstavlja stanoviti specifikum, jezički specifikum. Ne znam bi li se moglo kazati da pišem bosansko-hrvatskosrpskim jezikom. Dok ovo govorim mislim na romane *Pod drugim suncem*, *Minka*, *Rene Logotitedes*, *Muhamed* i još neke. *Rene Logotitedes*, to je roman o slobodi, narodnoj slobodi. U tom sam se romanu, kao autor, tako daleko udaljio, da su mi iz vida, iz svijesti izlazili svi sklopovi narodnosnih i zemljopisnih granica. Htio sam reći: gdje su ljudi, tu je i nacija...“

Rekoh Bjelevcu da pisci u njegovim godinama ili malo pišu ili su već davno bacili pero u trnje.

„E, ja pišem. Pišem, iako me vid sve više izdaje, a i ruke. Znaš, drhte, a nemam para za mladu sekretaricu“, govori smješkajući se.

„Pripremam tekst za film, TV – po romanu *Rene Logotitedes*. Imam 84 godine (rođen sam 1886!) i nisam siguran da ću ga uspjeti privesti kraju. Uostalom, ostat će prepuna košara

neobjavljenih rukopisa..." Spominjem mu veliku Ježić-Krklečevu *Antologiju svjetske lirike*, u kojoj su njegovi vrsni prepjevi stihova turskih pjesnika.

Pitam: „Zašto nema knjige, cjelovite knjige turskog savremenog pjesništva? Čini se da ste dosta pjesnika preveli. Ili nema interesa?“

„Podsjećate me na jednu staru stvar. Ne, više ne prevodim. Ne mogu... Vidite, prije više godina priredio sam za zagrebačku „Zoru“, u dogovoru s Gustavom Krklecom, koji je tada bio urednik za pjesništvo, knjigu moderne turske poezije. Preveo sam više od stotinu pjesma od tridesetak pjesnika. Mučio sam se, a onda Krklec ode s tog mjesta, dođe mlađi – i bit će da mu se Krklečev plan nije dopao. Ili turski pjesnici. Ili moji prepjevi – ko bi sad znao. Ukratko, knjiga nikad nije izašla. Još je iza ovog ormara u ćošku, u pletenoj korpi za veš, punoj rukopisa. Koga zanima, eno mu je.“

„Dugo ste bili zapostavljeni. Nećemo dozvoliti da to i dalje traje.... – počeo sam, ali me on prekide.

„Ti malo po mostarski, liskaluk? – nasmija se, teško, starački. Ali kazat ću nekoliko riječi s potpunom sviješću. Ja sam „zaboravljen“, da ne kažem „zapostavljen“, iz meni nejasnih i nepoznatih razloga. Nije to slučaj samo sa mnom. Cijeli je niz bosanskih pisaca „pao“. Nigdje ih. Ja živim u Zagrebu dosta dugo i ovdje mi vele: „Hifzi, ti pripadaš Bosni, ti si njihov, a to što živiš ovdje, tvoji su privatni razlozi...“

„A u Bosni, šta Vam kažu u Bosni?“, pitam.

„Da, u Bosni: Hifzi, ti pripadaš... i sve tako, obrnuto. Ispostavilo se da ja nikamo i nikom ne pripadam, dragi moj.

„Sada Vam izlazi *Muhamed*. Muhamed a.s., zapanjuje li Vas ta osobnost?

„Ono što mislim o Muhamedu, kazao je jedan Englez u tom romanu. Pročitajte to ponovno. Eto, to mislim... sve drugo što bih rekao, bilo bi suvišno. Napokon, bilo bi nepristojno da u Muhamedu daje mišljenje jedan obični, smrtni A. Hifzi Bjelevac.“

Pitam Hifziju je li bio u Zagrebu kad je izašao *Muhamed*, ko ga je financirao i kakav je odjek imao?

„Puno je to pitanja odjedanput i za mene! No, polahko: 1942. u ta zla vremena, bio sam tu, u Zagrebu. Roman je izašao u dosta maloj nakladi. Novac za nj mi je dao, za tisak, Alija Mehmedbašić, rahmet mu duši.

Štampa je zabilježila pojavu romana, „kao djela zgodna za muslimane“. Bilo je i otpora, jasno. Pobunili se u Ilmiji. Jedan sarajevski list u izdanju Ilmije, pisao je negativno, ali dosta blago. Sjećam se da je završetak tog teksta upozoravao buduće čitaoce, da knjigu čitaju sa oprezom i da se kontroliraju u izjavama u svezi romana.“

Pred sami kraj razgovora, gospođa Eleonara je donijela kahvu. Tursku. Kako i dolikuje, sjetimo li se da su se Hifzija i ona upoznali i zavoljeli u Istanbulu, gdje su se i vjenčali 1935. godine.

**Promatram ga, fasciniran:
osjećam posredovanje historije gotovo na opipljiv način**

Sabirali smo se uz kahvu bez zapisivanja. Eleonara je bila odjevena u crnu haljinu, pa se njezina bijela put isticala i svjetlucala poput srebra. Kako starci znaju bili lijepi! Ona je Hifziji rodila kćerku Lejlu. Trenutačno je na poslu. Laborantica je u klinici „Rebro“. Hifzija ima još dvije kćerke od prve supruge, pjesnikinje Šefike Nesretin, treće Bošnjanke u književnosti, nakon Umihane Ćuvidine i Nafije Sarajlić. Iz sarajevske je porodice Alihodžić (1893-1927).

Nekoć je mladi pisac Bjelevac na mostarskim i sarajevskim ulicama susretao žive pisce prve generacije „preporodne“ bošnjačke književnosti – ne samo Safvet-bega Bašagića, Osmana Nuri Hadžića, Edhema Mulabdića, Musu Ćazima Ćatića... – nego je pod snažnim dojmom njihovih književnih objava i započinjao pisati, da ponekad nije ni primjećivao da ih – potkrada i plagira, primjerice Bašagića! Ali, uzvinuo se u najplodnijeg romanopisca između dvaju svjetskih ratova, i takvog ga danas pamtimo. Započinjao je u Bašagićeve „Beharu“, i u „Biseru“, družeći se s Musom Ćazimom. Gledam ga i zamišljam te naše najznačajnije figure kulturne historije koje mi posreduje na gotovo opipljiv način!

U jednom trenutku, Eleonare je iz ladice ormara izvadila album fotografija. Izdvojila je jednu Hifzijinu, portret snažnog dojma, na kojoj podupire lijevom skupljenom pesti markantno lice, na domalom prstu blista zlatni prsten s „pečatom“. Tu ću fotografiju prvi put objaviti u zagrebačkom „Beharu“, godinama kasnije, pa je otuda prenešena u brojne novine i knjige.

Nisu dan-dva prošla, tek što sam došao doma s poslijepodnevne smjene u Knjižnici „Bogdan Ogrizović“ gdje sam odnedavno radio, zazvonio je telefon. „Ibrahime, pozdravlja te Enes Čengić!“ „Lijep pozdrav, odgovorih, evo ovog trenutka ušao u kuću...“ „Nemoj se izuvati, dođi u dopisništvo (Oslobođenja), imam zanimljivo društvo. Gustav Krklec te želi upoznati, pročitao je tvoj članak o Bjelevcu...“